

Oceny i omówienia

KRZYSZTOF SKUBISZEWSKI: *Zachodnia granica Polski*. Instytut Bałtycki w Gdańsku. Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1969, 631 ss.

Książka K. Skubiszewskiego o zachodniej granicy Polski pojawiła się w okresie szczególnego zapotrzebowania na tego rodzaju publikacje. Spełnia ona, w sensie ogólnym, nie tylko pokładane w niej nadzieje, jako pozycja odpowiadająca określonemu zamówieniu politycznemu i społecznemu. Zarówno zasięgiem tematycznym, jak i samym sposobem potraktowania tematu, praca Skubiszewskiego wyłamuje się z rygorów jednoznacznego zakwalifikowania; jest ona jednocześnie dogmatycznym wywodem prawnomiędzynarodowym, a także bardzo sumiennym studium historyczno-prawnym zagadnień związanych z kolejnymi etapami formowania się granic Polski w dwóch zasadniczych krytycznych momentach historycznych związanych z likwidacją skutków I i II wojny światowej. Mimo iż zasadniczo K. Skubiszewski zajmuje się problematyką dotyczącą formowania się granicy zachodniej Polski, rozumie pod tą nazwą także granicę północną, której warunki geograficzne sprawiają, że jej rozległość w dużej mierze, choć nie wyłącznie jest funkcją granicy zachodniej Polski. Można wprawdzie bronić stanowiska, że nazwa „granica zachodnia Polski”, mieści w sobie, wbrew użytemu przymiotnikowi, nie oznaczenie geograficzne, ale treść prawną i polityczną, przecież bliższą prawdy byłaby nazwa „granica zachodnia i północna Polski”. W tym też kierunku zmieniony tytuł książki byłby, wydaje się, tytułem może, nie tyle szczęśliwiej dobranym, ile bardziej ścisłym.

Niezależnie jednak od kwestii owego kontrowersyjnego tytułu należy stwierdzić, że autor przedstawił pracę o wybitnych walorach naukowych, a także o szczególnym znaczeniu dydaktycznym. Imponujący zakres zbadanego materiału źródłowego, klarowna i pełna finezji analiza prawnicza dokumentów, jasne i przekonujące wnioski, którymi autor kończy poszczególne sekwencje swych wywodów sprawiają ponadto, iż książka jest łatwa w czytaniu i komunikatywna. Bez względu na to, że jest tylko jedną z bardzo wielu pozycji „wielkiej fali” publikacji o współczesności polityki i prawa międzynarodowego, jakie pojawiły się ostatnio w Polsce, stanowi ona doskonałą dominantę w tym gatunku literatury naukowej i wyraźnie odbiega od przeciętności. W tym też miejscu nasuwa się recenzentowi nieodparte pytanie pod adresem wydawcy tej książki: dlaczego została ona wydana na prawach rękopisu? Jeżeli w ogóle ta szczególna forma może nasuwać wątpliwości, to w każdym bądź razie zdziwienie budzi po przeczytaniu książki K. Skubiszewskiego. Można wyrazić tylko nadzieję, że popełnioną pomyłkę wchodzącą w zakres polityki wydawniczej, da się jeszcze naprawić przez drugie wydanie o znacznie większym nakładzie.

Znając działalność naukową K. Skubiszewskiego nietrudno dostrzec, że prezentowana obecnie książka stanowi rezultat wieloletniej jego pracy badawczej, której cząstkowe wyniki zawarł już uprzednio w szeregu mniejszych i większych artykułów i rozpraw. Przecież dopiero w tej pełnej, całkowitej monograficznej postaci rezultaty tych studiów posiadają szczególną i odrębną samoistną wartość. Kompozycyjnie praca nosi też ślady łączenia opracowań dawniejszych z rezultatami nowszych studiów.

Całość składa się z sześciu rozdziałów różnej objętości. Z punktu widzenia formalnego, kompozycja ich została zachwiana, jeśli idzie o wymogi proporcji: aż dwa rozdziały poświęcił autor sprawie Gdańska zajmując nimi blisko 40% całej pracy. Jeśli dodać, że drugim zagadnieniem potraktowanym bardzo obszernie (139 ss.) jest zagadnienie zmian terytorialnych na zachodzie i nad Bałtykiem w świetle prawa międzynarodowego (rozdział piąty), na trzy pozostałe rozdziały autor przeznaczył proporcjonalnie niewiele miejsca. Kwestie w nich poruszane potraktował też komplementarnie i z całą świadomością ich pomocniczej roli wobec całości. Te formalne uchybienia można jednak autorowi z łatwością wybaczyć, zważywszy walory naukowe tej właśnie części, która naruszyła wspomniane proporcje. Rozdziały dotyczące Gdańska (II: *Wolne Miasto Gdańsk w świetle traktatów międzynarodowych*; III: *Problem gdański w polityce międzynarodowej 1920-1945*) jest jedynym tego rodzaju opracowaniem w literaturze prawnomiędzynarodowej w Polsce. Opracowania na temat Gdańska z okresu międzywojennego (np. L. Ehrlicha, *Gdańsk. Zagadnienie prawnopubliczne*. Lwów 1926) posiadają obecnie tylko znaczenie historyczne. Obecnie z perspektywy zamkniętego już okresu Wolnego Miasta i w warunkach stabilizacji politycznej po II wojnie światowej problem Gdańska nabral szczególne wyrazu prawnego i politycznego.

Ze wspomnianych wyżej trzech rozdziałów o charakterze pomocniczym, pierwszy (*Granica polsko-niemiecka od Wersalu do Poczdamu*) i czwarty (*Wysiedlenie Niemców z Polski*) tę szczególną funkcję wobec całości pracy spełniają bez zastrzeżeń. Rozdział pierwszy jest rodzajem wprowadzenia historycznego i ogólnym przedstawieniem problematyki politycznej i prawnej. Podobnie rozdział czwarty omawia syntetycznie problemy prawne związane z losem ludności zamieszkującej terytoria cedowane. Natomiast najmniej powiązany z całością i być może najbardziej kontrowersyjny w treści jest rozdział szósty: *Podział Niemiec 1945-1969*, zamykający pracę. *Zakończenie* stanowi już tylko próbę podsumowania. Niewątpliwie należy docenić znaczenie powstania i istnienia dwóch państw niemieckich dla uformowania się granicy zachodniej Polski. Na pewno istnieją liczne współzależności między tymi zjawiskami w płaszczyźnie politycznej i prawnej. Nie wydaje się jednak, by zagadnienie dwóch państw niemieckich przedstawione w pracy samoistnie i monograficznie podkreślało tę więź z całością problematyki „zachodniej granicy Polski”. Ponadto, gdyby tak rozumieć funkcję tego rozdziału, należałoby go przesunąć na miejsce rozdziału piątego. Nasuwa się wreszcie uwaga, czy w ogóle samo zjawisko rozczłonkowania Niemiec z pełną, złożoną gamą przyczyn (którym autor poświęca sporo uwagi), posiada w całości ten poszukiwany związek z problemem granicy zachodniej Polski. Zachodzi on na pewno w niektórych tylko elementach, jak np. w zakresie wyrosłej z podziału na dwa państwa niemieckie doktryny Hallsteina, w zakresie uznania jako instytucji prawnej i instytucji nacisku politycznego, w zakresie konsekwencji prawnych poszanowania dla zobowiązań umowy

poczdamskiej ze strony obu rządów niemieckich. Czy jednak do tego by poddać analizie te właśnie elementy trzeba było całe zagadnienie rozczłonkowania Niemiec włączać do pracy?

Na koniec warto podkreślić pewne słabe strony i niewątpliwe walory edytorskie książki. Złą korektę równoważą w tym względzie starannie opracowane indeksy (nazwisk i rzeczowy) i systematyczne zestawienie literatury pomocniczej do każdego rozdziału.

Marian Iwanejko

JERZY KOZEŃSKI: *Austria 1918 - 1968. Dzieje społeczne i polityczne*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań 1970, 334 ss.

Historię współczesnej Austrii zapoczątkował jesienią 1918 r. rewolucyjny rozpad wielonarodowej monarchii Habsburgów. Powstanie i rozwój drugiego narodowego państwa niemieckiego stanowi w skali europejskiej duży ewenement społeczno-polityczny. Jednak znajomość problematyki austriackiej jest w Polsce niewielka. Do niedawna nie posiadaliśmy żadnej poważniejszej publikacji poświęconej dziejom najnowszym tego kraju. W ostatnim okresie sytuacja uległa pewnej poprawie: H. B a t o w s k i przedstawił rozpad Austro-Węgier oraz likwidację niepodległej Austrii w 1938 r.¹, natomiast Jerzy K o z e ń s k i zanalizował dążenia przywódców Austrii do połączenia się z Rzeszą Niemiecką po I wojnie światowej². Jubileusz 50-lecia współczesnego państwa austriackiego zachęcił Kozeńskiego do napisania kolejnej pracy poświęconej dziejom społeczno-politycznym Austrii w całym półwieczu³. Zadanie okazało się dosyć trudne, przede wszystkim ze względu na brak materiału źródłowego. Podstawowy zasób akt jest dla historyków jeszcze niedostępny, a badania szczegółowe obejmują tylko niektóre problemy okresu międzywojennego. Autor zmuszony był opierać się przede wszystkim na publikowanych zbiorach dokumentów oraz na pamiętnikach i wspomnieniach wybitnych polityków i mężów stanu. Wyzyskano też w pełni dostępną w Polsce literaturę przedmiotu.

Kozeński skoncentrował się na zagadnieniach społecznych i politycznych pomijając problematykę naukową i kulturalną. We wstępie autor wyjaśnia, że: „zdecydował o tym charakter publikacji, pomyślanej jako naukowo-popularne studium historii Austrii, a nie jako podręcznik traktujący o wszystkich przejawach życia narodu, łącznie z działalnością naukową i artystyczną” (s. 10). Argumenty autora nie są w pełni przekonujące. Ponieważ w Polsce nie ma żadnego podręcznika historii Austrii tego okresu przeto recenzowana praca będzie musiała z konieczności spełnić podwójną rolę: studium historycznego i ogólnego kompendium wiedzy o najnowszych dziejach Austrii. Czytelnicy będą na pewno szukać w nim

¹ H. B a t o w s k i, *Rozpad Austro-Węgier. 1914 - 1918. Sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne*. Wrocław, Warszawa, Kraków, 1965; tenże, *Austria i Sudety 1919 - 1938. Zabór Austrii i przygotowanie agresji na Czechosłowację*. Poznań, 1968.

² J. K o z e ń s k i, *Sprawa przyłączenia Austrii do Niemiec po I wojnie światowej (1918 - 1922)*. Poznań, 1967.

³ Z okazji tej rocznicy w obszarze niemieckiej strefy językowej ukazało się kilkanaście monografii tego kraju.